

KONSTITUCINIAI SANTYKIAI: SĄVOKOS PROBLEMATIKA IR ESMĖ

DR. TOMAS BLINSTRUBIS

*Mykolo Romerio universiteto
Teisės fakulteto Viešosios teisės institutas
Mykolas Romeris University
Faculty of Law Institute of Public Law
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas t.blinstrubis@mruni.eu*

Santrauka

Nors anaip tol ne kiekvienas teisės reguliuojamas santykis yra konstitucinis, teisės kalboje sąvokai „konstituciniai santykiai“ dažniausiai pridedamas epitetas „teisiniai“, todėl natūraliai kyla klausimas, ar jie apskritai gali būti neteisiniai. Šiame straipsnyje bandomos nagrinėti teisinės problemos susiaurinamos iki kelių sąlygiškai savarankiškų, bet tarpusavyje glaudžiai susijusių ir šio tyrimo objektą apibūdinančių klausimų grupių. Viena jų aprėpia klausimus, kylančius iš teorinės konstitucinių santykių sampratos ir jų elementų analizės. Metodologiškai vadovaujantis konstitucinės teisės, kaip valstybės aukščiausiosios teisės, paradigma formuluojama pamatinė tezė, kad iš Konstitucijos kylantys santykiai visada yra teisiniai santykiai (o teisiniai santykiai anaip tol ne visada yra konstituciniai); parodoma, kad konstitucinių santykių apibrėžtis teisiškai yra pakankama, nereikalaujanti tokius santykius papildomai apibrėžti kaip teisinius. Kitai probleminių klausimų grupei priskirtini asmens pagrindinių teisių klausimai. Straipsnyje teigiama, kad pagrindinės teisės nėra konstitucinių santykių objektas, o yra pats konstitucinių santykių pamatas, jų determinantas, konstitutyviniis šių santykių elementas ir tai nėra

atsiejama nuo pačios konstitucionalizmo idėjos¹. Toks šio tyrimo problematikos išskaidymas ir išryškina pamatinę prielaidą: asmens–asmenų susivienijimų–valstybės santykiai yra ir turi būti subordinuoti vienai aukščiausiai teisei, suderinančiai šių elementų sąveiką, – Konstitucijai. Straipsnio tikslas yra parodyti, kad šie santykiai neviršija Konstitucijos, t. y. jos teisinės galios bei vertybių sistemos, ribų, nes tik aukščiausios teisės (formalios ir jurisprudencinės), o ne ordinarinės teisės reglamentuojami santykiai yra konstituciniai. Todėl straipsnio tikslas ir yra atskleisti konstitucinių santykių specifiką konstitucinės teisės kaip aukščiausiosios teisės sampratos kontekste ir atsakyti į klausimą, ar įmanoma suformuluoti teisiškai pakankamą konstitucinių santykių definiciją apimant visus klasikinius teisinių santykių elementus. Šiuo darbu taip pat siekiama paskatinti konstitucionalistus padiskutuoti konstitucinių santykių sampratos klausimu. Straipsnyje analizuojama moderni konstitucinės teisės samprata atskleidžiama ar net plėtojama per naujai pateikiamą konstitucinių santykių sampratą, todėl „tradicinės“ ir „modernios“ koncepcijos sankirtos nagrinėjimas lemia ir temos aktualumą bei šio straipsnio naujumą Lietuvos teisės moksle. Mokslinė doktrina šio straipsnio tyrimo objekto klausimu iki šiol nėra peržengusi oficialios konstitucinės doktrinos atskleisto turinio ribų, daugelyje analizuotų konstitucinės teisės darbų paprastai vengiama apibrėžti konstitucinius santykius, arba konstitucinių santykių specifika iš viso nėra atskleidžiama per klaidingus bandymus įsprausti juos į definicinius rėmus. Kad tokių klausimų kėlimas nebandant suformuluoti galimų argumentuotų atsakymų variantų netaptų savitiksliis, tema nagrinėjama taikant klasikinius mokslinio tyrimo metodus: istorinį, lyginamosios teisėtyros, teleologinį (normų tikslo – objektyvusis elementas, teisės akto leidėjo valios – subjektyvusis elementas), lingvistinio teisės aiškinimo, sintezės, sisteminės analizės.

¹ „Visuomenė, kurioje teisių garantavimas nėra užtikrinamas ir kurioje nėra įtvirtintas valdžių padalijimas, neturi Konstitucijos“, – skelbiama 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos sudedamosios dalies 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos XVI straipsnyje. *Constitution de la République française du 4 octobre 1958.*

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija; konstitucinė jurisprudencija; konstituciniai santykiai; teisiniai santykiai.

Įvadas

„Svarbiausioji mūsų gyvenimo dalis – tai savitarpiniai vienu su kitais santykiai ir kiekvieno iš mūsų santykiai su žmonių draugijomis ir su didžiausiu iš tų draugijų – valstybe. Tuos santykius tvarko dora ir teisė.“² Nagrinėjant minėtą *asmens–, žmonių draugijų–valstybės* santykių schemą svarbiausia laikytis aksiomos, kad „bet kokių teisinių tyrimų išeities pozicija viena – Konstitucija“³. Pilietinei tautai įgyvendinant savo suverenias galias 1992 m. spalio 25 d. referendume priimta *Lietuvos Respublikos Konstitucija*⁴ (toliau – Konstitucija) – „pirminė teisė ir teisinės galios, ir turinio atžvilgiu“⁵. „Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.“⁶ „Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų“⁷, „vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesnės

² Leonas, P. Teisė ir dora. Leonas, Petras. *Raštai*. T. 3, *Teisinė publicistika; Pergyvenimai ir atsiminimai; Teisinis palikimas; Bibliografija*. Sudarė V. Andriulis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 78.

³ Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007, p. 295.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d., paskelbta 1992 m. lapkričio 30 d. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014. Pakeitimai: *ibid.*, 1996, Nr. 64-1501, 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, Nr. 111-4123, 111-4124; 2006, Nr. 48-1701.

⁵ Jarašiūnas, E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. [Sudarė V. Rinkevičius]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 238.

⁶ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1 punktą. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 12.2 punktą. *Ibid.*, 2006, Nr. 36-1292.

galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai požiūriu⁸. „Konstitucija yra <...> visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas“⁹, tiksliau, ji „yra vienintelis [ordinarinės teisės¹⁰] [intarpas autoriaus – *T. B. pastaba*] teisiškumo matas“¹¹, ne tik visos nacionalinės teisės, bet „ir visos kitos atitinkamoje valstybėje galiojančios ir taikomos teisės *teisiškumo matas*“¹². „Konstitucija – tiesiogiai taikomas aktas, ji leidžia kvestionuoti konstitucingumo aspektu bet kokią ordinarinę teisinę reguliavimą – ne tik atitinkamame ordinarinės teisės akte eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintas nuostatas, bet ir jų nebuvimą, t. y. teisės spragas. <...> Vaizdžiai kalbant, Konstitucija yra „skėtis“, kuris uždengia viską – visą ordinarinę teisę, ir sukurtąją, ir tą, kuri dar bus sukurta, tačiau dėl kokių nors priežasčių nėra sukurta.“¹³ Tai leidžia teigti elementarią tiesą, kad teisės sistema yra monocentrinė, t. y. konstituciocentrinė, nes „yra vienas teisės sistemos teisinės galios centras – Konstitucija. Būtent jos turinys ir teisinė galia lemia visos teisės sistemos aktų hierarchijos pobūdį, vaizdingiauariant,

⁸ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punktas. *Ibid.*, 2004, Nr. 85-3094.

⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2 punktas. *Ibid.*, 2006, Nr. 181-6708.

¹⁰ Terminas „ordinarinė teisė“, apibūdina visą teisinę reguliavimą, nustatytą žemesnės galios nei aukščiausiosios [konstitucinės] teisės aktais, jau senokai yra tapęs integralia jurisprudencinės Konstitucijos dalimi, pvz.: Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 2 punktas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050; Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 27 punktas. *Ibid.*, 2008, Nr. 10-349; Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 9.5 punktas. *Ibid.*, 2010, Nr. 133-6800.

¹¹ Jarašiūnas, E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*, p. 241.

¹² Kūris, E. Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. *Teisė besikeičiančioje Europoje: Liber Amicorum Pranas Kūris*. Ats. red. S. Katuoka. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 674.

¹³ Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, [t.] 12(90), p. 10–11.

konkreto teisės akto *gravitacinį atstumą* nuo Konstitucijos ar iki jos¹⁴, todėl teisiškai niekaip nepaneigiama tai, kad „Konstitucijos viršenybė yra absoliuti“¹⁵. Konstituciocentrinė teisės sistema susiformavo per ilgą laiką kaip tam tikras valstybės ir teisės raidos, *in primis* teismų veiklos (byla pionierė *Marbury prieš Madisoną*), rezultatas, visas teisinis gyvenimas sukasi aplink Konstituciją. Nors vadinamasis šiuolaikinis teisinis pliuralizmas (čia neturima galvoje istorinių tyrimų¹⁶ ar tyrimų, kuriuose nagrinėjami teisminės teisėkūros klausimai¹⁷) iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti įtikinamas, nes, be valstybės teisės sistemos (Konstitucija nustato tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vietą joje), yra ir, pavyzdžiui, kanonų ar apskritai religinės bei kitos teisės sistemos. Tačiau reikalas tas, kad „Konstitucija, kuri reguliuoja ir nustato, be to, yra *aukščiausios teisinės galios aktas*, nėra „teisės pliuralizmo“ pavyzdys“¹⁸ ir kad „pirmas klausimas, į kurį reikia akademiškai ir profesiskai sąžiningai atsakyti, yra štai koks: kas legitimuoja ir legalizuoja šias koegzistuojančias teisės sistemas?“¹⁹ Konstitucija nedraudžia šių koegzistuojančių teisės sistemų, bet leidžia joms nacionalinėje erdvėje egzistuoti tik tiek, kiek jų veikimas neprieštarauja įstatymams, *in primis* Konstitucijai ir doriai (pvz., Konstitucijos 43 straipsnio 1, 6 dalys), todėl jų teisinė autonomija jokiū būdu nėra absoliuti (Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis). Šios konstitucinės nuostatos nereiškia, kad yra „<...> sukuriama visuomeninių

¹⁴ *Ibid.*, p. 220.

¹⁵ Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, Nr. 3–4(45–46), p. 7.

¹⁶ Pz., Machovenko, J. Aristokratinei valstybei alternatyvių junginių teisės vaidmuo įgyvendinant teisinės valstybės doktriną Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Jurisprudencija*. 2010, [t.] 3(121), p. 39, 50.

¹⁷ E. Kūris apibendrina, kad *plurialistinėmis* gali būti vadinamos tokios konkuruojančios „teisės sistemos, kuriose politinės valdžios neturi teisėkūros monopolio“ (Kūris, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*. 2009, [t.] 2(116), p. 132.

¹⁸ Mesonis, G. Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, Nr. 4(12), p. 224.

¹⁹ Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, [t.] 30(22), p. 18.

santykių grupė, kuri viršytų konstitucinio reguliavimo ribas. Minėtos Konstitucijos nuostatos dėl autonomijos nesukuria jokių teisinių posistemių, jokios teisinio reguliavimo *entropijos*²⁰. Taigi konstituciocentrizmas pasireiškia kaip „visos teisės orientavimas į *Grundnorm*“²¹ ir šiuo požiūriu negali susiklostyti jokia *Doppelstaat* situacija.

Konstitucinio Teismo reikšmė atskleidžiant konstitucinių santykių turinį

Oficialiai (teisiškai nekvestionuojant) tik „Konstitucinio Teismo aktose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos“²² – normos bei principai. Juose yra kuriama ir plėtojama oficiali konstitucinė doktrina. Visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikdami Konstituciją, privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, *jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinę Konstitucinis Teismas* [kursyvas autoriaus – T. B. pastaba]²³. Konstitucija, kaip teisinio reguliavimo pilnatvė, pasak E. Jarašiūno, iš tikrųjų yra *tobula teisė*²⁴,

²⁰ Mesonis, G. Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, Nr. 4(12), p. 225. Taip pat: Mesonis, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*: monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 37. Plačiau: Mesonis, G. Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, Nr. 2(10), p. 121–125.

²¹ Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, [t.] 12(90), p. 8.

²² Pirmą kartą ši išimtinė teisė paminėta Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 11.2 punkte. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361.

²³ Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 4 punktą. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 113-4132.

²⁴ Iš tiesų Konstitucijos apibūdinimas labai gražus, tačiau *Konstitucijos* (ir jurisprudencinės) *tobulumas* išryškėja ją *lyginant su ordinarine teise*, bet ne savaime. Konstitucija nelyginama su visai kitos substancijos tobulumu, pvz., L. van Beethoveno ar W. A. Mozarto muzika. Todėl, suprantama, *Konstitucija yra tobula savo reikšme* tautos ir valstybės gyvenime ir šiuo atžvilgiu ji yra svarbesnė už kitą žmogiškąją kūrybą, su viena išlyga – tik dėl Konstitucinio Teismo lygiai reikšmingos teisminės kūrybos Konstitucija nelieka statiška, deklaratyvi. Ji yra *gyvoji konstitucija*. Todėl visur pasaulyje konstitucinės justicijos institucijos neišvengia ir kritikos. Net Vokietijoje,

nes būtent „per konstitucinę jurisprudenciją įgyja teisės *par excellence* pavidalą“²⁵. Ši teisė *par excellence* yra ne tik pirminis visuomenės sutartį išreiškiantis konstitucinis steigiamosios valdžios dokumentas, bet ir nuolat besivystanti bei atsinaujinanti *gyvoji konstitucija* kaip Konstitucijos „pirmapradžio teksto“ ir oficialiosios konstitucinės doktrinos vienovė²⁶, kaip Konstitucijos raidės (Konstitucijos nuostatų lingvistinės formos arba *expressis verbis*) ir Konstitucijos dvasios (tų vertybių ir siekių, kuriuos tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, arba konstitucinio reguliavimo visumos prasmės) vienovė²⁷. Šią veikiančios, evoliucionuojančios gyvosios konstitucijos idėją tiksliai atspindi *jurisprudencinės konstitucijos* kategorija²⁸, nes „Konstitucija yra *tai, ką konstatuoja Konstitucinis Teismas*“, arba, kitaip tariant, „Konstitucijos realiai yra tiek, kiek yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas“²⁹.

nors Karlsruhe teismas yra kone labiausiai visuomenės gerbiama valstybės valdžios institucija, taip pat neretai papriekaištaujama dėl *per daug* „Justizstaat“ valstybėje.

²⁵ Jarašiūnas, E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*. 2002, [t.] 33(25), p. 36.

²⁶ Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, [t.] 30(22), p. 22; Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, Nr. 3–4 (45–46), p. 3.

²⁷ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 4 punktas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

²⁸ Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, [t.] 12(90), p. 24, 32.

²⁹ Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, Nr. 3–4(45–46), p. 5. Jau LDK teisėjas Petras Roizijus *dedikaciniame laiške Lenkijos karaliui Žygimantui Augustui* rašė: „Magistratas yra naudingesnis už įstatymų leidėją. Tačiau manau, kad tie žmonės, kurie sprendžia bylas taip, kaip nustatyta įstatymų, pralenkia ir gerokai pranoksta teisės normų kūrėjus. Sakykit, ką gi daugiau teikia įstatymų leidėjas valstybei (nors tai ir labai didelis dalykas), be galimybės piliečiams gerai ir laimingai gyventi, būti saugiems su savo vaikais ir turtais? O magistratas ir kiekvienas tas, kuris vadovauja jurisdikcijai, daug labiau pasitarnauja, kad jie gerai gyventų ir kad leistų amžių nedejuodami, apsaugoti, nepatirdami jokių skriaudų, nebijodami. <...> Tegul įstatymas bus geras, tegul bus teisingas, tegul bus šventas, tegul bus nepriklausomas nuo visų suinteresuotųjų, pagaliau tegul bus atsiųstas iš dangaus, bet jei magistratas jo nepalaikys griežtumu ir valdžia, jis bus tik žmonių pajuokai ir patyčioms.“ Roizijus, P. *Lietuvos sprendimai, 1563*. Sudarė

Konstituciniai santykiai ar (ir) konstituciniai teisiniai santykiai?

Šiame straipsnyje pateiktoje konstitucinės teisės apibrėžtyje nėra *expressis verbis* inkorporuota sąvoka „santykiai“, t. y. aukščiausioji teisė neapibrėžžiama per reguliuojamų visuomeninių santykių prizmę. „Konstituciniai teisiniai santykiai“ tradicinėje dogmatikoje būdavo apibrėžiami kaip „konstitucinės teisės normų sureguliuoti visuomeniniai santykiai“, tiesa, „svarbiausi“³⁰, stengiantis kuo labiau detalizuoti tokių santykių sritį (objektą arba dalyką)³¹, kuri iš esmės sutapo su atitinkamai suprantamos konstitucinės teisės reguliavimo objektu, visiškai neklausiant, „kodėl vieni santykiai laikytini „svarbiausiais“, o kiti – lyg ir ne tokiais svarbiais“³². Tačiau iš anksčiau pateikto konstitucinės teisės, kaip aukščiausiosios teisės, apibrėžimo sistemiškai ir logiškai darytina išvada, kad konstitucinė teisė „išvis neturi teisės šakoms būdingo atskiuro reguliavimo dalyko, turinio atžvilgiu jos reguliavimo dalykas yra visa apimantis ir interpretuotinas holistiškai“³³.

V. Andriulis; vertė D. Dilytė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 4.

³⁰ Jarašiūnas, E. Konstitucinė teisė – nacionalinės teisės sistemos branduolys ir teisės sistemą integruojanti teisės sritis. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlio parengimo koordinatorius E. Jarašiūnas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 49, 21, 33.

³¹ *Ibid.*, p. 51–53. Arba ją kuo labiau apibendrinti: „Konstitucinė teisė kultūringose šalyse yra pagrindinė viešosios teisės dalis. Be jos neįmanomos kitos viešosios teisės sritys. Taip pat be jos neįmanoma privatinė teisė, kada ji pasirodo rašytos teisės forma. Konstitucinė teisė turi trigubą objektą. Ji nustato: 1) valstybės formą; 2) valdžios ir jos organų formą; 3) valstybės teisių ribas.“ Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai (prancūzų ir palyginamieji)*. T. 1, d. 1. Kaunas: Teisinių draugijos leidinys, 1932, p. 1.

³² Kūris, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga: socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: [Vilniaus universiteto leidykla], 2008, p. 17.

³³ *Ibid.*, p. 9, 25.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje nėra pateikęs nei *konstitucinių santykių*, nei *konstitucinių teisinių santykių*³⁴ sampratos (pastaroji sąvoka dažniau vartojama teisės mokslininkų darbuose). Svarstant minėtas sąvokas aptartos konstitucinės teisės paradigmos kontekste, logiškai (nors galbūt teisiškai ir nepagrįstai) kyla klausimas, ar terminas „konstituciniai santykiai“ yra pakankamas ir ar terminas „konstituciniai teisiniai santykiai“ nėra perteklinis. Kelti tokį klausimą paakina pati konstitucinės teisės samprata, nes jeigu konstitucinė teisė yra *ius supremum*, kuri nuo ordinarinės teisės skiriasi teisės aukščio dimensija, jeigu ji aprėpia bet kurį ordinarinio reguliavimo dalyką, tai kaipgi iš *aukščiausiosios teisės* kylantys santykiai gali nebūti *teisiniai*?

Kiekvienas žmogus nuo pat gimimo iki mirties yra konstitucinės teisės reglamentuojamų santykių dalyvis, ir ne tik žmogus, bet ir valstybė bei visi kiti asmenys yra nuolatiniai konstitucinių santykių dalyviai. *Aukščiausioji [konstitucinė] teisė negali būti neteisė*, kaip ir *konstituciniai santykiai negali būti neteisiniai*, ir visai nesvarbu, kad kasdieninio savo konstitucinių *teisių įgyvendinimo*, pavyzdžiui, turėti savo įsitikinimus (Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalis), arba nevaržomo *naudojimosi*, pavyzdžiui, minties, tikėjimo ir sąžinės *laisvė* (Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalis), nekonstatuojame tam tikra *teisine forma*. Šiuo požiūriu terminas „konstituciniai [plius] teisiniai santykiai“ atrodo perteklinis. Pavyzdžiui, jokios konstitucinės ar kitos nuostatos nereguliuoja pagal Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalį valstybės pripažintų tradicinių bažnyčių ir kitų religinių organizacijų atstovų dalyvavimo iškilminguose Seimo posėdžiuose valstybinių švenčių ar kitomis progomis; nėra jokios nei implicitinės, nei eksplicitinės teisinės nuostatos dėl Lietuvos Respublikos Prezidento inauguracijos iškilmių pratęsimo vienos iš valstybės pripažintų tradicinių bažnyčių pagrindinėje šventovėje; nėra nieko pasakyta dėl dažniausiai tos vienos (bet anaiptol ne visada tik jos) bažnyčios dvasininkų atliekamo valstybės valdžios ar savivaldybių institucijų, valstybės ir

³⁴ Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 31 punktą. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų patalpų šventinimo ir t. t. Tačiau tai nereiškia, kad minėti santykiai turi konstitucinės patikros imunitetą, yra „išimti“ iš Konstitucijos ir kad Konstitucija tokių santykių nereglamentuoja. Pakaktų vien konstitucinės justicijos ar administracinės justicijos (pvz., dėl savivaldybių tarybų arba kitų vietos ar centrinų institucijų panašių aktų konstitucingumo) bylos kontekste pabandyti išskaičiuoti iš Konstitucijos tokių santykių reguliavimo konstitucinius pamatus, pavyzdžiui, atskleidžiant vis naujus konstitucinio valstybės pasaulėžiūrinio ir religinio neutralumo principo arba kurio nors kito eksplicitinio ar implicitinio konstitucinio principo ar konstitucinės normos fragmentus (tai nereikėtų suprasti kaip tendencingo nusistatymo nurodytų principų turinį interpretuoti griežčiau, nes čia iš viso nesiryžtama prognozuoti, kokia oficialiosios doktrinos plėtojimo linkme Konstitucinis Teismas pasuktų). Šiuo požiūriu sąvoka „konstituciniai santykiai“ laikytina savaime pakankama iš konstitucinės teisės kylantiems santykiams apibūdinti.

Kita vertus, kaip jau minėta, pats Konstitucinis Teismas yra pavartojęs sąvoką „konstituciniai teisiniai santykiai“, be to, kitame kontekste neretai abi sąvokos – „konstitucinis“ ir „teisinis“ – vartojamos greta, kaip antai „konstitucinis teisinis reguliavimas“, tiesa, nepakankamai nuosekliai, kadangi tame pačiame kontekste šalia vartojama tiesiog sąvoka „konstitucinis reguliavimas“³⁵. Tai sukelia nemažai sumaišties, nes neaišku, kaip konstitucinė (teisės *par excellence*) nuostata gali būti neteisinė, o jeigu visos konstitucinės nuostatos yra teisinės, tai kam reikalingas papildomas epitetas ir ar nederėtų atskiriant *konstitucinį* reguliavimą nuo *ordinarinio*

³⁵ Pabrėžtina, kad atskleisti įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajų, jų turinio santykio, konstitucinių vertybių pusiausvyros, *konstitucinio teisinio reguliavimo* [kursyvas mano – *T. B. pastaba*], kaip vieningos visumos, esmės būtų neįmanoma, jeigu būtų ignoruojami *konstitucinio reguliavimo* [kursyvas mano – *T. B. pastaba*] tikslai, apimantys, *inter alia*, ir tuos tikslus, kuriais yra grindžiamos kiekvienos aiškinamos konstitucinės nuostatos funkcijos, paskirtis visuminio *konstitucinio reguliavimo* [kursyvas mano – *T. B. pastaba*] atžvilgiu. (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 9 punktas. *Ibid.*, 2004, Nr. 105-3894).

būtent taip aiškiai šias sąvokas ir vartoti. Be kita ko, tai dera ir žvelgiant iš lingvistinių pozicijų, nes lietuvių kalboje, kitaip nei, pavyzdžiui, vokiečių kalboje, kurioje sąvoka „verfassungsrechtlich“ verčiama kaip „konstitucinis teisinis“, puikiausiai galime išsiversti su šiomis sąvokomis.

Straipsnyje jokių būdu nepretenduojama pateikti *vienintelės teisingos* nuomonės. Greičiau esame linkę manyti, kad sąvoka „konstitucinis teisinis“ labiau išplečia reguliavimo lauką ir tiesiogiai apima ordinarinę teisę, todėl yra susijusi tiek su *konstitucine*, tiek su *valstybine teise*³⁶. Jau esame pateikę klasikinę *konstitucinių teisinių santykių* apibrėžimą, kuris čia nekritikuojamas kaip blogas. Jis tiesiog visiškai atitiko vyraujančią konstitucinės teisės sampratą ir teisės teoriją, pagal kurią konstituciniai teisiniai santykiai *atsiranda, pasikeičia ir baigiasi* įgyvendinant *konstitucinės teisės normas*; klasikinėje definicijoje netgi išvardijami konstitucinių teisinių santykių *subjektai* ir *apibrėžiamos* šių santykių *objekto sritys* – socialinės vertybės, o šių santykių *turinį* sudaro jų dalyvių subjektinės teisės ir teisinės pareigos³⁷. Buvo teigiama, kad „konstitucinių teisinių santykių sritį apibrėžia konstitucinės teisės reguliavimo objektas“³⁸, kurio apibrėžimo galimybės šiame straipsnyje atsisakyta. Netgi šiuo metu naujausiame lietuviškame *konstitucinės teisės* vadovėlyje yra būtent *konstitucinių teisinių santykių* definicija ir jos apibūdinimas: „*Konstituciniai teisiniai santykiai* – tai konstitucinės teisės normomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai, kurių dalyviai

³⁶ *Valstybinė teisė* – tai ordinarinės teisės šaka, reguliuojanti pilietybės, valdžių sandaros ir pan. santykius įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais, taigi *ne konstitucinės teisės* lygmeniu. *Ibid.*, p. 11, 26. Autoritetingiausiame Šveicarijoje valstybinės teisės vadovėlyje (Häfelin, U., Haller, W. *Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Die neue Bundesverfassung*. 6., stark überarbeitete Auflage. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2005).

³⁷ Jarašiūnas, E. Konstitucinė teisė – nacionalinės teisės sistemos branduolys ir teisės sistemą integruojanti teisės sritis. *Lietuvos konstitucinė teisė...* 2001, p. 49–52. Teigiama, kad dvi pagrindinės santykių sritys yra reguliuojamos Konstitucijos: pirmoji – „asmens statusas, žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių sritis“, antroji – „viešosios valdžios organizacijos ir funkcionavimo santykiai“.

³⁸ *Ibid.*, p. 52.

turi atitinkamas subjektines teises ir teisines pareigas. Šie santykiai yra viena iš teisinių santykių rūšių. Konstituciniai teisiniai santykiai turi bendrus visiems teisiniams santykiams požymius ir tik šiems santykiams būdingus ypatumus.³⁹ Tačiau toliau šiame vadovėlyje yra nurodoma daugiau minėtų požymių nei ypatumų. Šie, tiesą sakant, taip ir liko neatskleisti, jeigu palygintume, pavyzdžiui, su lietuvišku *teisės teorijos* vadovėliu, kuriame pateikiama ir analizuojama bendroji *teisinių santykių* samprata: „Teisiniai santykiai – tai realioje tikrovėje pasireiškiantys tarpasmeniniai ryšiai, kurie atsiranda šių santykių dalyviams turint tam tikrą teisinę savybę – teisinį subjektiškumą – teisės principų ir / ar normų pagrindu dėl tam tikrų objektyvių gėrių (vertybių) – interesų; tai santykiai, kurių dalyviai turi subjektines teises ir teisines pareigas ir kurie, esant būtinybei, gali būti užtikrinami valstybės prievartos priemonėmis.“⁴⁰ Lyginant abu vadovėlius iš karto galima pastebėti, kad juose panašiai vardijami tiek konstitucinių, tiek apskritai teisinių santykių subjektai, objektai, turinys, jų atsiradimo, pasikeitimo ir pabaigos pagrindai. Daroma prielaida, kad konstituciniai teisiniai santykiai yra viena iš teisinių santykių (atskiriant juos pagal teisės sritis), kurie *sureguliuoti atitinkamos teisės srities* (šiuo atveju – konstitucinės) *teisės principais ir normomis*⁴¹, rūšių⁴². Tačiau iš to visiškai neaišku, kas yra

³⁹ Žiobienė, E. Konstitucinės teisės samprata. *Lietuvos konstitucinė teisė*: vadovėlis: Liber Amicorum Juozui Žiliui. Red. kolegija: E. Jarašiūnas, et al. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 84.

⁴⁰ Spruogis, E. Teisiniai santykiai. *Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis: Liber amicorum prof. dr. Egidijui Jarašiūnui – 60. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Moksliniai redaktoriai: L. Baublys, E. Spruogis. Vilnius: Mes, 2012, p. 429.

⁴¹ Minėtame konstitucinės teisės vadovėlyje konstitucinių santykių kilmė siejama vien su konstitucinės teisės normų įgyvendinimu („konstituciniai teisiniai santykiai kyla įgyvendinant konstitucinės teisės normas“; „konstitucinės teisės normos suteikia galimybę įgyvendinti konstitucines teises ir vykdyti konstitucines pareigas“)! Maža to, stengiamasi išvardyti sritis, kurias šios normos nustato: „valstybės organizaciją, viešosios valdžios organizavimą ir įgyvendinimą, taip pat asmens ir valstybės santykių pagrindus bei kita“. Žiobienė, E. *Op. cit.*, p. 84. Todėl nebeaišku, kaip tarp gausybės *teisinių santykių* atpažinti *konstitucinius santykius*.

⁴² Spruogis, E. Teisės įgyvendinimas (realizavimas). *Ibid.*, p. 458.

konstitucinės teisės principų ir normų šaltiniai, iš kurių galėtume tuos principus ir normas identifikuoti, pavyzdžiui, kokius santykius reguluoja Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas.

Nors *konstitucinių santykių* pagrindas nėra ordinarinė teisė, vis dėlto teisinio reguliavimo aukščio dimensijos (reguliavimo objekto požiūriu) kai kuriais atvejais neišvengiamai susipina, pavyzdžiui, kai kalbame apie pilietybės institutą, kuris apima tiek konstitucinę, tiek ordinarinę teisę. Tokiu atveju greičiausiai galime kalbėti apie vadina- mosios *valstybinės* teisės sritį. Vadovaudamiesi konstitucinės teisės te- orijoje atskleista konstitucinės ir valstybinės teisės skirtimi konstatuo- jame, kad *valstybine teise* vadintume *visą (konstitucinę ir ordinarinę)* valstybės nustatytą teisinę tvarką. Tačiau *konstitucine teise* vadintume vien [aukščiausio] *konstitucinio lygmens* teisinės tvarkos sistemą, regu- liuojančią *konstitucinius* santykius ir apimančią pagrindinių teisių sritį.

Konstituciniai santykiai yra determinuojami konstitucinių vertybių sistemos

Atrodo nekvestionuotina, kad teisinių santykių subjektas, *žmogus* (kantiškasis *tikslas savyje*), neturėtų būti traktuojamas kaip teisinių santykių objektas, nors mąstant apie atskiras priverstinio gydymo, už- grobto keleivinio lėktuvo sunaikinimo valstybės valdžios sprendimu ar pan. situacijas tai gali ir nepasirodyti taip jau akivaizdu. O gal reikėtų kelti klausimą, ar paskiros žmogaus teisės ir laisvės, kaip konstitucinės vertybės, gali būti traktuojamos kaip konstitucinių santykių objektas⁴³?

⁴³ Antai Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, kurio jurisprudencijoje labiau atpažįstama tam tikros *konstitucinių vertybių tvarkos* doktrina, sprendamas provokuojantį konstitucinį skundą dėl *Oro saugumo įstatymo* nuostatų atitikties Konstitucijai, t. y. ar neprieštarauja Pagrindiniam įstatymui minėto įstatymo nuostatos dėl karinių pajėgų dalyvavimo malšinant gamtos ir kitas katastrofas, *inter alia*, ar galėtų karinės pajėgos, esant itin grėsmingoms situacijoms, numušti keleivinį lėktuvą, kai kitiems gresia pavojus, primenantis 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius JAV, vis dėlto įstengė „išlįsti per adatos skylutę“. Apibendrintai galima

Kai kurie autoriai į tai atsako teigiamai: „Konstitucinių teisinių santykių objektas – socialinės vertybės. Jos yra įtvirtintos Konstitucijoje ir konstitucinėje jurisprudencijoje. Tai tokios vertybės kaip prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės.“⁴⁴ Kitur pačios „asmeninio pobūdžio vertybės“, tokios kaip gyvybė, laisvė, orumas ir kt., yra laikomos teisinių santykių objektais, o jau konkrečios subjektinės teisės, pavyzdžiui, teisė į gyvybę, teisė į laisvę, teisė į orumą (taip pat teisinės pareigos ir veikos), sudaro teisinių santykių turinį⁴⁵. Kuris požiūris teisingas?

Atsakymas į šį klausimą tiesiogiai priklauso ne tik nuo konstitucinės teisės sampratos, bet pirmiausia nuo žmogaus teisių sampratos. Šiame straipsnyje nekeliame sau tikslo detalai aptarti žmogaus teisių ir laisvių koncepcijų, juolab kad šiuo požiūriu tai tarsi jau išsemta tema. Pasinaudosime straipsniu, kuriame išryškunami dviejų Vakaruose vyrujančių požiūrių į žmogaus teises skirtumai. Gediminas Mesonis

pasakyti, kad H. J. Papiero pirmininkaujamas Pirmasis senatas atsilaiškė briliantine argumentacija apgindamas Konstituciją (t. y. tai, kas joje yra, o ne tai, ko buvo pageidauta), nuosekliai atkartodamas pagrindines ankstesnės jurisprudencijos nuostatas dėl žmogaus orumo, būtent: „žmogaus gyvybė yra vitalinė žmogaus orumo, kaip fundamentalaus konstitucinio principo ir aukščiausios konstitucinės vertybės, bazė“; „valstybė *expressis verbis* yra įpareigota gerbti ir saugoti žmogaus orumą“, dėl to „valstybė negali traktuoti žmogaus vien kaip objekto“; „žmogaus gyvybė ir žmogaus orumas, kad ir kokia būtų žmogaus psichinė egzistencija, yra vienodai konstituciškai saugomos“ ir t. t., todėl karinių pajėgų veiksmai, jeigu jie nukreipti į lėktuve esančius nekaltus žmones, nesuderinami su minėtomis aukščiausiomis konstitucinėmis vertybėmis (Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Februar 2006 (BVerfGE 115, 118 <151 ff.> *Luftverkehrsrechtsgesetz*) l BvR 357/05). Galbūt galima oponuoti A. Barako argumentui, kad „teisių sąvadas neturi tapti savižudybės receptu“ (Barak, A. Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą. Vertė R. Naujokaitis. *Justitia*. 2005, Nr. 3(57), p. 27), tačiau argi Federalinis Konstitucinis Teismas galėjo nuspręsti kitaip?! Net atskirųjų nuomonių nebuvo, nes pamatinės vertybės „nėra visuomenės apklausų rezultatas. <...> Jos atspindi istoriją, o ne isteriją.“ (*Ibid.*, p. 26).

⁴⁴ Žiobienė, E. *Op cit.*, p. 85.

⁴⁵ Spruogis, E. Teisiniai santykiai. *Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis: Liber amicorum prof. dr. Egidijui Jarašiūnui – 60. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Moksliniai redaktoriai: L. Baublys, E. Spruogis. Vilnius: Mes, 2012, p. 455–459.

šiuos skirtumus išryškina analizuodamas valstybės vėliavos teisinį statusą aktualiame nacionaliniame ir istoriniame Vakarų pasaulio kontekste⁴⁶. Straipsnyje puikiai atskleista, pasak autoriaus, „žmogaus teisių suvokimo dichotomija: vienaskaita prieš daugiskaitą“, arba kitaip – individualistinis ir traibalistinis požiūris į žmogaus teises⁴⁷. Vienaime jų – „anglų ir amerikiečių (liberaliojoje) teorijoje žmogaus teisių ir laisvių sampratos šerdis yra ta, kad čia, sprendžiant žmogaus teisių ir laisvių bei pareigų pusiausvyros problemas, žmogus yra suvokiamas kaip subjektas, gebantis ir turintis galimybę asmeniškai įgyvendinti savo teises“; kiekvienas „žmogus turi moralines teises, ginančias jį nuo valstybės“, o tai reiškia, kad yra asmens teisių prioritetas prieš valstybę⁴⁸. Pagal liberaliąją doktriną asmens teisių ribojimas galimas tik tada, kai konkreti teisė ar laisvė „kertasi su kito konkrečiau žmogaus teise ar laisve“, o pagal traibalistinę – su asmenų grupės teisėmis ir laisvėmis⁴⁹.

Iš tikrųjų, matyt, vertinant šiuos abu požiūrius į pagrindines teises⁵⁰ reikėtų ieškoti tam tikro *aurea mediocritas*. Šio straipsnio autoriui iš karto prisimena profesoriaus R. Alexy valstybinės teisės II (pagrindinių teisių) paskaitos Kylio universitete. Iš R. Alexy paskaitų įstrigo kelios pagrindinių teisių definicijos. Iš tikrųjų, jau minėtas liberalusis požiūris į žmogaus teises išreiškiamas ne formalioju, bet *materiاليوju pagrindinių teisių apibrėžimu*, kuriuo būtent ir nurodoma, kad pagrindinės teisės yra visų pirma liberaliosios pagrindinės teisės: laisvė, gyvybė, nuosavybė. Jos yra tokios pagrindinės teisės, kurias (kaip įtvirtinta Vokietijos Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 2 dalyje) „tauta

⁴⁶ Mesonis, G. Vėliava – Flag – Drapeau, arba ir vėl apie žmogaus teises. *Teisė*. 2012, Nr. 83, p. 18–36.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 28–33.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 29.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 31, 33.

⁵⁰ Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio įstatymo 19 straipsnio 3 dalies nuostata nusako *pagrindinių teisių* galiojimo sritį – tai yra tokios teisės, kurios galioja ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims, jeigu tik pagal savo esmę jiems gali būti pritaikomos (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. *BGBI. S. I*). Tai visuotinai pripažinta kaip aksioma.

išpažįsta kaip nepažeidžiamas ir neatimamas, kaip kiekvienos žmonių bendruomenės, taikos ir teisingumo pasaulyje pagrindą“. Taigi ne mažiau reikšminga yra pačioje žmonių bendruomenėje, o ne tik vyraujančioje mokslinėje doktrinoje pagrindinių teisių samprata, kad jeigu kiekvienas yra išsąmoninęs žmogaus teisių primatą prieš valstybę, tokios visuomenės kultūrinė ir teisinė branda pasireikš būtent pripažįstant individo teisių viršenybę prieš bendruomenines teises. Tačiau taip jokiū būdu neeliminuojamas pačios žmonių bendruomenės sukurtos valstybės vaidmuo pagrindinių teisių garantavimo srityje, nes valstybė yra *laisvės erdvė* paskiram asmeniui gyventi, veikti ir kurti. Būtent todėl pagal *procedūrinę pagrindinių teisių definiciją* skelbiama, kad be pagrindinių teisių neįmanoma demokratija, o pagrindinės teisės yra tokios svarbios, kad priimti sprendimą dėl jų suteikimo ar nesuteikimo negali būti patikėta paprastai parlamentinei daugumai.

Ar priimti tokį sprendimą gali būti patikėta tautai arba, kitaip tariant, pilietinei bendruomenei? Konstituciškai – taip. Nes be to negalima demokratija, tačiau demokratijos lygis priklauso nuo jau minėto asmens pagrindinių teisių primato išsąmoninimo lygio. Juk Konstitucija, kurioje įtvirtinta liberali asmens pagrindinių teisių koncepcija, yra tautos aktas (jei ne pagal priėmimo būdą, tai mažų mažiausiai pagal turinį). Viena vertus, tauta yra Konstitucijos kūrėja, tačiau, kita vertus, Konstitucija yra asmenį ginantis antimajoritarinis aktas. Žmogaus teisės *in corpore* yra integrali žmogaus prigimties esmės dalis. Jos priklauso asmeniui, kad ir kokiame valstybėje jis gyventų, ir šiuo požiūriu gali būti apibūdinamos kaip *ikivalstybinės* arba *viršpozityvios* teisės. Bet juk negalime pažinti to, ko negalime įvardyti. Taigi konkrečių žmogaus teisių atpažinimas taip pat yra ne vien teisės doktrinos reikalas, bet ir žmonių bendruomenės kultūrinės (plačiąja prasme) raidos rezultatas (čia jokiū būdu neteigiama vien pažanga), nuolatinio kovos dėl konstitucionalizmo idėjų įgyvendinimo proceso vaisius. Todėl žmogaus teisių raida yra ne statiškas, bet dinamiškas procesas, tačiau ne stichinis. Dinamiškas ne dėl pačios žmogaus prigimties, iš kurios kildinamos žmogaus teisės,

dinamiškumo, o dėl dinamiškumo aplinkinio pasaulio, kuriame žmogus turi taikiai [su]gyventi su kitais ir su ta pačia kintančia aplinka. Būtent šiame Vakarų kultūriniam procese ir išaukštinamos žmogaus teisės, joms teikiamas prioritetas prieš valstybę, prieš pačią bendruomenę, atitinkamai stengiamasi užtikrinti ir jų apsaugą. „Žmogaus teisės kartais net pavadinamos „naująja mūsų dienų religija“. Vakarų teisinėje civilizacijoje pripažįstama, kad „individas turi senesnių ir aukštesnių teisių už valstybės teises ir kad dėl to valstybė turi jas gerbti.“⁵¹

Taigi grįždami prie pirmiau užduoto klausimo, ar žmogaus teisės gali būti konstitucinių santykių objektas, negalime išleisti iš akių visuotinai pripažįstamo žmogaus teisių prigimtinio pobūdžio, t. y. to, kad žmogaus teisės, kaip subjektyvios, yra viršpozityvios. Šios teisiškai atpažintos ir nuolatiniame jų jurisprudencinio atpažinimo procese esančios teisės yra pozityviu pavidalu įtraukiamos į pagrindinių teisių katalogą, kitaip tariant, jos įgauna teisiškai atrastą materialią išraišką arba tampa *konstituciniais gėriais*. Ieškant konkuruojančių konstitucinių gėrių juridinės pusiausvyros gali būti atpažinti nauji, iki tol buvę nepažinūs (implicitiniai), konstituciniai gėriai, t. y. naujos žmogaus teisės. Taigi kalbame ne tik apie Konstitucijoje⁵² įtvirtintas

⁵¹ Jarašiūnas, E. Konstitucinė kontrolė: keletas minčių apie žmogaus teisių apsaugos matmenį. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2009, Nr. 4(16), p. 162.

⁵² Buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas K. Hesse (1919–2005) savo darbuose neatitrūko nuo šio teismo jurisprudencijos, kai apibendrinu, kad konstitucijos kūrėjas turi konstituoti tokią *valstybės būtį (Staatswesen)*, kuri yra „neutrali pasaulėžiūriniai, bet ne vertybiniu požiūriu“. Federalinis Konstitucinis Teismas pabrėžė „ne formalios, bet turiningos [t. y. *substantyvinės*] [intarpas mano – *T. B. pastaba*] konstitucijos sampratą; konstitucija apibrėžiama kaip materialinė visuma. Konstitucijos turinys <...> apibrėžiamas kaip fundamentalios, pirmiau pozityviosios teisinės tvarkos esančios vertybės, kurios, konstitucijos kūrėjo sprendimu, yra sujungtos į vieną „vertybių tvarką“, kurią sudaro liberalios reprezentacinės parlamentinės demokratijos, liberalios teisinės valstybės ir federacinės valstybės tradicijos perėmimas, pridėdant ir naujų, pirmiausia socialinės valstybės, principų.“ Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999, S. 4.

svarbiausias valstybinės bendruomenės – pilietinės tautos *vertybes*, bet ir apie šių *konstitucinių vertybių pusiausvyrą* (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1 ir 4 punktai ir kt.). Ši pusiausvyra tiesiogiai siejasi su santykiu (*Verhältnis*) sąvoka ir išreiškia proporcingumą (*Verhältnismäßigkeit*), kuris, kaip „konstitucinio rango principas, išvedamas iš teisinės valstybės principo ir iš pačios esmės pagrindinių teisių, kurios, kaip piliečio laisvės pretenzijos valstybei (*des allgemeinen Freiheitsanspruchs des Bürgers gegenüber dem Staat*) išraiška, viešosios valdžios gali būti ribojamos tik tiek, kiek yra būtina viešajam interesui apsaugoti“⁵³. Tai reiškia, kad pagrindinės teisės, kaip minėta, visų pirma (pirmiau nei *status positivus* ar *status activus*) yra asmens *status negativus* teisės – asmens erdvė, laisva nuo valstybės kišimosi, teisės filosofijoje dar vadinamos *laisve nuo*⁵⁴ arba kantiškosios analitikos sąvoka „die Freiheit der Willkür“ (*savivalės*, arba *sau-valios, laisvė*)⁵⁵, arba dar kitaip –

⁵³ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Dezember 1965 (BverfGE 19, 342 <348 f.> „Wencker“) 1 BvR 513/65.

⁵⁴ „Tačiau kad ir kokių principu remiantis būtų apibrėžiama nesikišimo sritis – ar tai būtų prigimtinės teisės, ar teisių, naudos, kategorinio imperatyvo nustatomų normų, visuomeninės sutarties nepažeidžiamumo ar bet kuris kitas principas, kuriuo žmonės stengėsi paaiškinti ir pateisinti savo įsitikinimus, – laisvė šia prasme reiškia laisvę „nuo kažko“. Berlin, I. Dvi laisvės sąvokos. Vertė A. Jokubaitis. *Šiuolaikinė politinė filosofija*: antologija. Sudarė J. Kis; vertė V. Radžvilas. Vilnius: Pradai, 1998, p. 61.

⁵⁵ Šis I. Kanto terminas lietuviškame vertime ne tik sunkiai pastebimas, bet ir savo gelmės požiūriu iš tikrųjų neatskleidžiamas: Kant, I. *Religija vien tik proto ribose*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai, 2000, p. 38. Čia verčiama „savo valios laisvė“. Originalus tekstas: Kant, I. *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. Herausgegeben und erläutert von J. H. von Kirchmann. Philosophische Bibliothek oder Sammlung der Hauptwerke der Philosophie alter und neuer Zeit. Siebenzehnter Band. Berlin: Verlag von L. Heimann, 1869, S. 25. Iš Kanto (kaip ir J. J. Rousseau) filosofijos darytina išvada, kad individo teisės ir laisvės neturi pozityvaus turinio, nes individas yra negatyvi laisvė, t. y. „laisvė nuo“: „Kanto laisvasis individas yra transcendentinė būtybė, esanti už gamtinio priežastingumo ribų. <...> Laisvė nuo baimės, meilės ar troškimo prisitaikyti reiškia laisvę nuo despotizmo to, ko negaliu kontroliuoti.“ Berlin I. *Op. cit.*, p. 73–74.

*negatyvioji laisvė*⁵⁶. Šiaip ar taip, reikia pabrėžti, kad ši tam tikra erdvė, *laisva nuo valstybės* (ir ne tik valstybės, bet ir kitų asmenų) kišimosi, palyginti su šios doktrinos gyvavimo pradžia, yra labai išsiplėtusi, juridiškai plačiai garantuojama ir instituciškai saugoma kaip *konstitucinė vertybė*, pavyzdžiui, šiuolaikinėje doktrinoje pripažįstama, kad liberalios pagrindinės teisės ne tik interpretuojamos kaip valstybės valdžios kišimosi ribos, bet drauge jos ir įpareigoja valstybę ginti ir užtikrinti konstituciškai saugomus teisinius gėrius, pavyzdžiui, pagrindinė susirinkimų laisvės teisė ne tik saugo nuo neleistino valstybės įsikišimo, bet ir įpareigoja ją imtis pozityvių veiksmų, kuriais suteiktų galimybę netrukdomai naudotis šia pagrindine teise, kaip antai saugodama nuo trukdymų⁵⁷.

Net jeigu traibalizmą laikytume didžiausiu teisiniu anachronizmu, vis dėlto asmens teisių ribojimas galimas ne tik tada, kai jo teisė kertasi su kito asmens teise (*liberalus požiūris*), bet ir tada, kai valstybė siekia apginti tiek paskirą asmenį, tiek žmonių bendruomenę, jos gerovę ir viešąją tvarką (tarsi *traibalistinis požiūris*). Net jeigu konstitucinę nuostatą pateiksime be konteksto, – „Valstybė <...> rūpinasi Lietuvos <...> vertybių apsauga“ (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis), – bus aišku, kad valstybėje konstituciškai objektyvi *vertybių sistema* tikrai turi būti ginama ne mažiau negu subjektyvi⁵⁸. Neabejotina, kad šiuo principu vado-

⁵⁶ „Millis painiojo <...> [tai], jog bet kuri prievarta yra bloga pati savaime, nes ji niekais paverčia žmogaus troškimus, net jei gali tekti ją taikyti tam, kad būtų užkirstas kelias kitoms, didesnėms blogybėms; tuo tarpu nesikišimas, esantis prievartos priešingybė, yra geras savaime, net jei jis ir nėra vienintelis gėris. Tai *negatyvi laisvės samprata*, klasikinė jos forma. <...> „Negatyvioji laisvė“ – tai dalykas, kurio mastą šiuo atveju sunku įvertinti. *Prima facie* ji gali pasirodyti priklausanti nuo galios rinktis bent iš dviejų alternatyvų. Tačiau ne visi pasirinkimai vienodai ar iš viso yra laisvi.“ Berlin, I. *Op. cit.*, p. 63, 65.

⁵⁷ Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch., Holzinger, G. *Österreichisches Staatsrecht 3. Grundrechte*. Wien, New York: Springer-Verlag, 2004, S. 27.

⁵⁸ Antai Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „pagrindinių teisių paskirtis, be abejojimo, pirmiausia yra apsaugoti individo laisvės sritį nuo viešosios valdžios kišimosi; jos yra piliečio gynimosi nuo valstybės teisės. Tai kyla iš pagrindinių teisių idėjos istorinės dvasinės raidos, taip pat iš istorinių procesų,

kurie vedė prie pagrindinių teisių inkorporavimo į atskirų valstybių konstitucijas. Tokia yra ir Pagrindinio įstatymo pagrindinių teisių prasmė. Į jo pradžia iškeliant pagrindinių teisių skyrių norėta pabrėžti žmogaus ir jo orumo pirmenybę prieš valstybės galią. Atitinkamai įstatymų leidėjas užtikrino ypatingą šių teisių gynimo teisinę priemonę – konstitucinį skundą tik dėl viešosios valdžios aktų. / Bet lygiai taip pat teisinga yra ir tai, kad Pagrindinis įstatymas, kuris nėra vertybiškai neutrali tvarka <...>, savo pagrindinių teisių skyriuje įtvirtino objektyvią vertybių tvarką ir kad būtent taip yra išreiškiamas principinis pagrindinių teisių galiojimo galios sutvirtinimas <...>. Šita vertybių sistema yra socialinėje bendruomenėje laisvai besivystančios žmogaus asmenybės ir jos orumo centras ir ji visoms teisės sritims turi būti pagrindinis konstitucinis orientyras; įstatymų leidybai, administracijai ir teisingumo vykdymui ji duoda kryptis ir impulsus.“ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Januar 1958 (BVerfGE 7, 198 <204 f.> *Lüth*) 1 BvR 400/51.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, žymiojoje Socialistinės reichio partijos (SRP) uždraudimo Vokietijoje byloje aiškindamas Pagrindinio įstatymo 21 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą sąvoką „laisvoji demokratinė santvarka“, konstatavo, kad demokratinėje valstybėje politinių partijų eliminavimas iš visos valstybės organizacijos yra pateisinamas „tik tada, kai jos siekia sukūrėti aukščiausias pamatines laisvos demokratinės konstitucinės valstybės vertybes. Šios pamatinės vertybės sudaro laisvą demokratinę santvarką, kurią visoje „konstitucingos tvarkos“ valstybinėje santvarkoje Pagrindinis įstatymas traktuoja kaip fundamentalią. Galiausiai ši pamatinė tvarka dėl Pagrindiniame įstatyme realizuoto konstitucinio politinio sprendimo yra paremta vaizdiniu, kad kūrinijos sandaroje žmogus turi savitą autonomišką vertę, o laisvė ir lygybė yra valstybės nuolatinės pamatinės vertybės. Todėl [valstybės] santvarka yra vertybių susaistyta tvarka. Ji yra priešingybė totalinės valstybės, kuri, kaip išimtinė viešpatavimo galia, atmeta žmogaus orumą, laisvę ir lygybę. SRP [atstovų] įsivaizdavimas, kad gali būti įvairių laisvosios demokratijos santvarkų, yra klaidingas.“ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 23. Oktober 1952 (BVerfGE 2, 1 <12> -*SRP- Verbot*) 1 BvB 1/51.

Taip pat ir sprendime dėl komunistų partijos uždraudimo Vokietijoje Federalinis Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „pasaulėžiūrų ir interesų įvairovė valstybės bendros valios formavimo apskritai neturi padaryti neįmanomo, o tie, kurie yra pašaukti bendradarbiauti formuodami tą valią, turi mažų mažiausiai visiškai sutarti dėl pritarimo pamatinėms konstitucinėms vertybėms. Galima įsivaizduoti, kad visuomeninė-politinė grupė egzistuoja ir veikia kaip politinė partija, kuri atmeta šias pamatines vertybes ir su jomis kovoja; tačiau negalima įsivaizduoti, kad jai konstituciškai galėtų būti garantuotas atsakingas, teisiškai reikšmingas bendradarbiavimas formuojant valstybės valią.“ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85 <134> -*KPD- Verbot*) BvB 2/51.

vaujasi tiek Lietuvos⁵⁹, tiek pasaulio konstitucinės justicijos institucijos ir kiti teismai. Teismams vykdant teisingumą neretai tenka pareiga tarpusavyje pasverti paskiras konstitucines vertybes, kaip antai tėvų teisę auginti ir auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus, religijos laisvę, netgi religinę taiką bei santarvę valstybėje ir, pavyzdžiui, žmogaus kūno neliečiamumą⁶⁰. Todėl *konstitucinis proporcingumo principas* „negali nedalyvauti“ konstitucinių vertybių „svėrimo“ procese, t. y. teismui

Aukščiausi vertybių tvarkos principai yra konstituciškai nekeičiami: „Pagrindiniame įstatyme yra įtvirtinta vertybių susaistyta tvarka, kuri riboja viešąją valdžią. Šia tvarka turi būti užtikrintas žmogaus savarankiškumas, atsakingumas ir orumas valstybinėje bendruomenėje <...>. Aukščiausi šios vertybių tvarkos principai yra apsaugoti keičiant Konstituciją <...>. [Įstatymų leidėjas] negali pažeisti Konstitucijos; Konstitucinė justicija kontroliuoja, kaip įstatymų leidėjas laikosi Konstitucijos parametrų susaistymo.“ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 16. Januar 1957 (BVerfGE 6, 32 <40 f.> -*Elfes*-) 1 BvR 253/56.

⁵⁹ „Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucijoje yra nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai.“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1 punktus. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094).

„Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*.“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 1 punktus. *Ibid.*, 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas Nr. 137).

⁶⁰ Antai Kelno žemės teismas 2012 m. gegužės 7 d. sprendime (Az. 151 Ns 169/11) nagrinėjo baudžiamumo už vyriškosios lyties naujagimių apipjaustymą grynai religiniu pagrindu klausimą (Landgericht Köln. justiz-online. Prieiga per internetą: <http://www.lg-koeln.nrw.de/Presse/Pressemitteilungen/26_06_2012_-_Beschneidung.pdf>).

vykdant teisingumą⁶¹. Tačiau konstitucinės vertybės nėra paprasti teisi-

⁶¹ *Konstitucinis proporcingumo principas* – implicitinis konstitucinis principas, kurio turinį oficialiai, galutinai ir neskundžiamai atskleidžia Konstitucinis Teismas, vadovaudamasis vien vidine Konstitucijos logika, tiesa, [daugelį kartų] pripažindamas ir *Lietuvos teisės aiškinimo šaltinius*, kaip antai Europos Žmogaus Teisių Teismo (pvz., Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 15 punktas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 54-2097) bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies IV skyriaus 7 punktas. *Ibid.*, 2011, Nr. 76-3672) jurisprudenciją. Europos Žmogaus Teisių Teismo implicitinį *konvencinį proporcingumo principą* taip pat išvedė iš Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos dvasios, nes Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje nepripažįstamas formalus pažodinis Konvencijos nuostatų aiškinimas, tad pagal prasmę ir logiką jis turi sutapti ir su Konstitucijoje įtvirtintu šio principo turiniu (Kūris, E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. 2004, Nr. 50, p. 83), nes šis principas išvestas „naudojant tuos pačius metodus, kaip ir tarptautiniams teismams aiškinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją“ (Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. *Justitia*. 2004, Nr. 6(54), p. 35). Vis dėlto, kaip rodo praktika, gali kilti nesuderinamumas tarp Konstitucijos dvasios ir Konvencijos dvasios, „neproporcingumas“ tarp Konstitucijoje esančio [nekvestionuojamo] proporcingumo ir Konvencijos proporcingumo sampratų. Ir nors abu minėti teismai orientuojasi „į tą patį principą“, „abipusiai draugiško aiškinimo“ idėja (Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. *Justitia*. 2004, Nr. 6(54), p. 35–36) kartais gali ir likti tik idėja. Antai Šveicarijos Federalinis Teismas yra konstatavęs, kad „EŽTT pagal jo paties nusistovėjusią jurisprudenciją nėra kompetentingas teisingai aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę; visų pirma jam nepriklauso nacionalinės teisės [nesavavališką] interpretaciją valstybės viduje pakeisti sava interpretacija (tai aiškiai padaryta sprendimo *Schlumpf prieš Šveicariją* 111 ir 51 punktuose su gausybe nuorodų į jurisprudenciją). EŽTT tik peržiūri, ar nacionalinė teisė, kaip ji aiškinama ir taikoma paskutinės instancijos valstybinių vidaus institucijų (EŽTK 35 straipsnio 1 dalis), nepažeidžia Konvencijoje įtvirtintų teisių (EŽTK 32 ir 34 straipsniai)“ (sprendimo 7.3.3.1 punktas). „Kyla klausimas, ar tuo [t. y. atitinkamu sprendimu dėl Šveicarijos – *T. B. pastaba*] EŽTT neperžengė savo įgaliojimų [ribų], nustatytų EŽTK 16 ir 34 straipsniuose“ (sprendimo 7.3.3.3 punktas). Žr. Urteil der II. sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 15. September 2010. BGE 137 I 86.

Antra vertus, negalima nesutikti su tuo, kad „Europos Žmogaus Teisių Teismas – tai fenomenalus žmonijos raidos laimėjimas. Jis ne deklaratyviai, o praktiškai tapo efektyvus ir pajėgias, esant individualizmo ir kolektyvizmo koncepcijų dichotomijai, rinkintis individualizmą išreiškiančią žmogaus teisių sampratos paradigmą.“ Mesonis, G. Žmogaus teisių apsaugos metodologija: Europos Žmogaus Teisių Teismas vs sociumo entropija. *Logos*. Nr. 80, (2014), p. 55.

niai gėriaai, kuriuos būtų galima „vartyti“ kaip panorėjus. Žmogaus teisės yra konstitucijos gyvybės šaltinis, tai, dėl ko konstitucija egzistuoja, konstitucijos ir jos nuostatų *conditio sine qua non*. *Žmogaus teisės yra konstitucijos tikslas, todėl jos yra ir iš konstitucijos kylančių santykių determinantas, tikslas, principas ir norma*. Šiuo požiūriu žmogaus teisės negali būti traktuojamos kaip *konstitucinių santykių (ne konstitucinio reguliavimo) objektas*, net jeigu paskiras konstitucines žmogaus teises tenka svėrti tarpusavyje⁶². Bet koku atveju galutinį sprendimą konstitucinių vertybių „svėrimo“ procese priima ne įstatymų leidėjas, o būtent teismas⁶³.

Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 6 d. nutarime yra konstatavęs, kad nuo reguliuojamų visuomeninių santykių specifikos priklauso ir teisinio reguliavimo ypatumai. Konstitucinių santykių ypatumas tas, kad jie yra *ius supremum* reguliuojami santykiai. O tai reiškia, kad galimybės reglamentuoti šiuos santykius jų objekto, arba dalyko, atžvilgiu yra potencialiai neribotos (pirmiausia žvelgiant konstituciniu lyginamuoju ir istoriniu aspektu), ir tuo pasireiškia konstitucinių santykių *objekto apibrėžtumo reliatyvumas*, kai tik bandoma jį kaip nors klasifikuoti. Konstituciniai *santykiai visada*

⁶² Plačiau apie tai G. Mesonio straipsnyje, kuriame analizuojama socialinės atsakomybės ir saviraiškos laisvės santykio, akademinės ir saviraiškos laisvės santykio problema, apskritai saviraiškos ir orumo santykio, kuris reikalingas pusiausvyros, problema. Žr. Mesonis, G. Diskursas bylos *Mustafa Erdoğan v. Turkey* kontekste: Saviraiškos laisvė v. Akademinė atsakomybė. *Logos*. Nr. 84 (2015), p. 84.

⁶³ „Analizuojant moralinių argumentų objektyvumą pagrįstai pastebima, kad „vienareikšmio bet kurios moralės (dorovės) problemos sprendimo nėra“. O galimų sprendimų modelių gausa tėra objektyviai egzistuojanti subjektyvumų visuma. Pažymėtina ir tai, kad teisę suvokiant per teisinio pozityvizmo prizmę, nederėtų dirbtinai supriešinti filosofinio materializmo ir filosofinio idealizmo. Atvirksčiai, pozityvi teisės norma jos kūrėjo valia yra visuomet subjektyvaus filosofinio idealizmo atspindys. B. Celano pabrėžia, kad tokia dichotomija yra rimta problematika teisiame diskurse ir kad galiausiai teisėjui tenka priimti galutinį sprendimą. Mes galėtume autorių papildyti, pripažindami, kad autorius minima dichotomija formuoja galutinio arbitro poreikį.“ Mesonis, G. Teisinio diskurso dialektika. *Logos*. Nr. 67 (2011), p. 18.

yra *daugiapoliai*, nes jie yra daugiamačiai, visada susipynę, o teismas, spręsdamas dėl vienos konstitucinės teisės ar laisvės, automatiškai nagrinėja ir su kitomis teisėmis ir laisvėmis susijusius klausimus. [Konstitucinės] teisminės kontrolės *dalykas* faktiškai gali būti bet kas. Dėl to neįmanoma konstitucinių santykių *objektų* sugrupuoti pagal kokius nors kriterijus. Konstitucinės teisės reglamentuojamų santykių ypatumas – jų *neribotumas*. Konstitucinių santykių *subjektų* ratas taip pat yra neribotas. Šių santykių *turinys*, arba santykių subjektų tarpusavio sąveika, yra neatsiejama nuo konstitucinėse nuostatose (aukščiausiosios teisės šaltinių eksplisicitinių ir implicitinių principų ir normų)⁶⁴ įtvirtinto šių santykių subjektų konstitucinio statuso ir konstitucinių vertybių įgyvendinimo, apsaugos ir gynimo. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį nustatoma, ar santykis tarp teisės subjektų yra konstitucinis, ar ordinarinis teisinis, yra santykio reguliavimo aukščio dimensija, t. y. aukščiausio, konstitucinio lygmens nuostatų apibrėžiamas santykis, santykis *hochheitlicher Natur*⁶⁵ (*suverenios prigimties*) yra konstitucinis santykis. „<...> „viršesnės“ už tuos, kuriuos normos įpareigoja arba kuriems jos suteikia teises, iš tikrųjų yra tik pareigas nustatančios bei teises suteikiančios normos, o ne normas kuriantys arba taikantys individai, nes pastarieji patys yra pavaldūs teisei tvarkai, būtent normoms, įgalinančioms jų funkcijas. <...> teisinės tvarkos normos įsako, įgalina arba pozityviai leidžia individų elgesį.“⁶⁶ Teisės subjektų tarpusavio santykiai yra vienodai determinuojami aukščiausiosios teisės nuostatų nustatytos teisinės tvarkos, kuri juos įpareigoja, jiems leidžia arba draudžia tam tikrą veikimą. Tautos steigiamuoju aktu *konstituojama teisinė tvarka*, jos priimta konstitucija net *sukuria* tam tikrų asmenų teisinį

⁶⁴ Plg.: Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vertė A. Degutis, E. Kūris. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 155.

⁶⁵ Novak, R. *Lebendiges Verfassungsrecht. Forschungen aus Staat und Recht. Band 159*. Herausgeber: Raschauer, B. Wien: Springer-Verlag, 2008, S. 68.

⁶⁶ Kelsen, H. *Op. cit.*, p. 154–155.

subjektiškumą⁶⁷. Tad ir šiuo požiūriu konstitucinių santykių *subjektų* ratas yra neribotas.

Išvados

Šiame straipsnyje siekta atskleisti *konstitucinių santykių* specifiką *konstitucinės teisės* sampratos kontekste ir atsakyti į klausimą, ar įmanoma suformuluoti teisiškai pakankamą ir korektišką *konstitucinių santykių* definiciją apimant visus jų elementus, kurių (ypač objekto) analizė straipsnyje taip pat neapėinama. Tad šio tyrimo rezultatus galima apibendrinti taip:

⁶⁷ Be tautos steigiamojo akto – aukščiausiosios teisės tokio reglamentavimo dalyko *iš viso nebūtų*. Tą patvirtina ir tai, kad mums nėra žinoma kita valstybė, kurioje būtų, pvz., trejopas bažnyčių statusas, mažai to, įtvirtintas konstituciniu lygmeniu, nors bažnyčia kai kuriose valstybėse gyvuoja tūkstantmečiu ilgiau nei Lietuvoje, tačiau jų pozityviojoje teisėje „tradicinės“ bažnyčios neišskiriamos, todėl *tradiciskumas* šiame kontekste pats savyje nėra visuotinė objektyvi duotybė: „Konstitucija įtvirtina trejopą Lietuvoje veikiančių bažnyčių bei religinių organizacijų statusą: vienos bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje, kitos (tradicinėmis Lietuvoje nesančios) bažnyčios bei religinės organizacijos yra valstybės pripažintos, dar kitos Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso.“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 6 punktas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246). Taigi toks trejopo bažnyčių bei religinių organizacijų statuso sukūrimas reiškia ir trejopų konstitucinių santykių sukūrimą. H. Kelseno koncepcijoje būtent ir nurodoma, kad „teisinis santykis yra ne socialinėje tikrovėje jau egzistuojantis faktinis santykis, kurį teisės normos tik reguliuoja, bet toks santykis, kurį konstituoja būtent teisės normos“ (Kelsen, H. *Op. cit.*, p. 156). Taigi konstituciniai santykiai nėra „tiesiog“ teisiniai santykiai. Konstitucija – tai steigiamosios, o ne įsteigtosios valdžios aktas. Konstitucinio Teismo aktai nėra ordinarinio lygmens, juose atskleidžiama tai, kas yra Konstitucijoje – pirminiame steigiamajame akte. Šiais aktais nauji konstituciniai santykiai konstituojami ne *ex nihilo* (pvz., konkrečią religiją išpažįstančių asmenų socialinė grupė veikia dar iki Konstitucijos, kurioje įtvirtinamas tos religijos ar jos išpažinėjų grupės statusas, priėmimo), bet *kokybiškai* naujai *ab initio*, pvz., iki 1992 m. spalio 25 d. referendumo Lietuvos teisės istorijoje buvusios niekam visiškai nežinomos „valstybės pripažintos tradicinės bažnyčios ir religinės organizacijos“ vėliau tapo plataus konstitucinio teisinio statuso viešaisiais juridiniais asmenimis.

a) nors [ypač ir pirmiausia] ordinarinei teisei reikalingos aiškiai suformuluotos galutinės definicijos, tačiau pateikti kai kurių konstitucinių sąvokų apibrėžtis gali būti nelengva. Kaip tik viena tokių sąvokų yra „konstituciniai santykiai“, nes jos apibrėžties negalima formuluoti remiantis „ortodoksine“ konstitucinės teisės samprata. Jeigu mėgintume suformuluoti universalią konstitucinių santykių apibrėžtį, ji neišvengiamai taptų neišsami, netobula ar klaidinga;

b) *konstitucinių* santykių pagrindas modernios konstitucinės teisės paradigmos požiūriu yra konstitucinės teisės, kaip aukščiausiosios teisės, šaltiniai, todėl jų pagrindas nėra ordinarinė teisė. Kaip *aukščiausioji [konstitucinė] teisė negali būti neteisė*, taip ir *konstituciniai santykiai negali būti neteisiniai*, todėl terminas „konstituciniai santykiai“ savaimė laikytinas pakankamu, o papildymas sąvoka „teisiniai“ yra *perteklinis*;

c) *konstituciniai* santykiai, turint omenyje juose dalyvaujančius subjektus, iš pirmo žvilgsnio atrodo esą *dvipoliai*, tačiau dėl savo konstitucinės prigimties jie visada yra *daugiapoliai*, nes savo turinyje į vieną tinklą kompleksiskai sujungia įvairių *konstitucinių vertybių* koreliaciją ir konstitucinių santykių subjektų daugetą. Tačiau konkrečios konstitucinės bylos kontekste *procesiniu požiūriu konstituciniai* santykiai gali būti tarp dviejų subjektų, kaip atsirandantys iš teisių ir pareigų santykio ginčo. O konstituciniai santykiai *in abstracto* jie yra todėl, kad išsiskiria jų teisinio reguliavimo aukščio dimensija. Šiuo požiūriu konstituciniai santykiai – tai fundamentaliai (*Konstitucijos* ir *konstitucinės jurisprudencijos* lygmeniu) reglamentuojamų pamatinių santykių visuma.

Literatūra

Adamovich, L. K.; Funk, B.-Ch.; Holzinger G. *Österreichisches Staatsrecht 3. Grundrechte*. Wien, New York: Springer-Verlag, 2004.

Aulehner, J. *Grundrechte und Gesetzgebung. Jus Publicum*. Bd. 203. Tübingen: Mohr Siebeck, 2011.

Barak, A. Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą. Vertė R. Naujokaitis. *Justitia*. 2005, Nr. 3(57).

Berlin, I. Dvi laisvės sąvokos. Vertė A. Jokubaitis. *Šiuolaikinė politinė filosofija*: antologija. Sudarė J. Kis; vertė V. Radžvilas. Vilnius: Pradai, 1998.

Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Dezember 1965 (BverfGE 19, 342 <348 f.> „Wencker“). 1 BvR 513/65.

Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 27. November 1990 (BVerfGE 83, 130 <143 f.> *Josephine Mutzenbacher*) – 1 BvR 402/87.

Esmein, A. *Konstitucinės teisės principai (prancūzų ir palyginamieji)*. T. 1, d. 1. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. *BGBI. S. 1*.

Häfelin, U.; Haller, W. *Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Die neue Bundesverfassung*. 6., stark überarbeitete Auflage. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2005.

Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999.

Jarašiūnas, E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*. 2002, [t.] 33(25).

Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, [t.] 12(90).

Jarašiūnas, E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Sudarė V. Rinkevičius. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

Jarašiūnas, E. Konstitucinė kontrolė: keletas minčių apie žmogaus teisių apsaugos matmenį. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2009, Nr. 4(16).

Jarašiūnas, E. Konstitucinė teisė – nacionalinės teisės sistemos branduolys ir teisės sistema integruojanti teisės sritis. *Lietuvos konstitucinė*

teisė. Vadovėlio parengimo koordinatorius E. Jarašiūnas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.

Kant, I. *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. Herausgegeben und erläutert von J. H. von Kirchmann. Philosophische Bibliothek oder Sammlung der Hauptwerke der Philosophie alter und neuer Zeit. Siebenzehnter Band. Berlin: Verlag von L. Heimann, 1869.

Kant, I. *Religija vien tik proto ribose*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai, 2000.

Kelno žemės teismo 2012 m. gegužės 7 d. sprendimas Az. 151 Ns 169/11, Landgericht Köln. justiz-online. Prieiga per internetą: <http://www.lg-koeln.nrw.de/Presse/Pressemitteilungen/26_06_2012_-_Beschneidung.pdf>.

Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vertė A. Degutis, E. Kūris. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Kūris, E. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. 2004, [t.] 50.

Kūris, E. Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. *Teisė besikeičiančioje Europoje: Liber Amicorum Pranas Kūris*. Ats. red. S. Katuoka. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, [t.] 12(90).

Kūris, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*. 2002, [t.] 30(22).

Kūris, E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*. 2003, Nr. 3–4(45–46).

Kūris, E. *Konstitucinė teisė kaip jurisprudencinė teisė: konstitucinė justicija ir konstitucinės teisės paradigmos transformacija Lietuvoje*:

habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga: socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. *Justitia*. 2004, Nr. 6(54).

Kūris, E. Teismo precedentas kaip teisės šaltinis Lietuvoje: oficiali konstitucinė doktrina, teisinio mąstymo stereotipai ir kontrargumentai. *Jurisprudencija*. 2009, [t.] 2(116).

La Constitution du 4 octobre 1958 à jour au 23 juillet 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-de-1958.5074.html>>.

Leonas, P. Teisė ir dora. Leonas, Petras. *Raštai. T. 3. Teisinė publicistika; Pergyvenimai ir atsiminimai; Teisinis palikimas; Bibliografija*. Sudarė V. Andriulis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014. Pakeitimai: *ibid.*, 1996, Nr. 64-1501, 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, Nr. 111-4123, 111-4124; 2006, Nr. 48-1701.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-2361.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 85-3094.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 105-3894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 181-6708. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 113-4132.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas Nr. 137.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 54-2097.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 10-349.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 133-6800.

Machovenko, J. Aristokratinei valstybei alternatyvių junginių teisės vaidmuo įgyvendinant teisinės valstybės doktriną Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Jurisprudencija*. 2010, [t.] 3(121).

Mesonis, G. Diskursas bylos *Mustafa Erdoğan v. Turkey* kontekste: Saviraiškos laisvė v. Akademinė atsakomybė. *Logos*. Nr. 84 (2015).

Mesonis, G. Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, Nr. 2(10).

Mesonis, G. Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, Nr. 4(12).

Mesonis, G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*: monografija. Vilnius: Registrų centras, 2010.

Mesonis, G. Teisinio diskurso dialektika. *Logos*. Nr. 67 (2011).

Mesonis, G. Vėliava – Flag – Drapeau, arba ir vėl apie žmogaus teises. *Teisė*. T. 83 (2012).

Mesonis, G. Žmogaus teisių apsaugos metodologija: Europos Žmogaus Teisių Teismas vs sociumo entropija. *Logos*. Nr. 80 (2014).

Novak, R. Lebendiges Verfassungsrecht. *Forschungen aus Staat und Recht. Band 159*. Herausgeber: Raschauer, B. Wien: Springer-Verlag, 2008.

Roizijus, P. *Lietuvos sprendimai, 1563*. Sudarė V. Andriulis; vertė D. Dilytė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.

Spruogis, E. Teisiniai santykiai. *Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis: Liber amicorum prof. dr. Egidijui Jarašiūnui – 60. 2-asis pataisytas leidimas. Moksliniai redaktoriai: L. Baublys, E. Spruogis. Vilnius: Mes, 2012.

Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 23. Oktober 1952 (BVerfGE 2, 1 <12> -SRP-Verbot) 1 BvB 1/51.

Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85 <134> -KPD-Verbot) BvB 2/51.

Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 16. Januar 1957 (BVerfGE 6, 32 <40 f.> -Elfe-) 1 BvR 253/56.

Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Januar 1958 (BVerfGE 7, 198 <204 f.> Lüth) 1 BvR 400/51.

Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Februar 2006 (BVerfGE 115, 118 <151 ff.> Luftsicherheitsgesetz) 1 BvR 357/05.

Urteil der II. sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 15. September 2010. BGE 137 I 86.

Umbach, D. C.; Clemens, T.; Dollinger, F.-W. *Bundesverfassungsgesetz. Mitarbeiterkommentar* (Heidelbergerkommentar). 2, völlig neu bearbeitete Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 2005.

Žiobienė, E. Konstitucinės teisės samprata. *Lietuvos konstitucinė teisė*: vadovėlis: Liber Amicorum Juozui Žiliumi. Red. kolegija: E. Jarašiūnas, et al. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

CONSTITUTIONAL RELATIONS

TOMAS BLINSTRUBIS

Summary

Keywords: Constitution; jurisprudence of the Constitutional Court; constitutional relations; legal relations.

The aim of this article is to disclose the specificity of *constitutional relations* in the context of *the modern paradigm of constitutional law* and to answer a question whether it is feasible to formulate a legally satisfactory and correct definition of *constitutional relations*, by embracing all their elements, the analysis of which (particularly, that of an object) is not left out in the article. The legal problems that the article attempts to examine are narrowed down to several relatively independent, although closely interrelated, groups of questions. One of those groups comprises questions arising from the theoretical concept of constitutional relations and the analysis of the contents of these relations. Methodologically following the paradigm of constitutional law as the state's supreme law, the underlying thesis is formulated, whereby the relations arising from the Constitution are *always legal relations* (meanwhile, legal relations are, certainly, *not always* constitutional ones); it is demonstrated that the determination of *constitutional relations* is legally satisfactory and that it does not require one to define those relations additionally as *legal ones*. Another group of problem-related questions covers questions that pertain to fundamental rights of a person. In the article it is maintained that fundamental rights, as rights that existed before the state came into being and that are above

positive law, do not constitute any "pure" element of the contents of constitutional relations, or, let alone, any object of these relations, whereas they form a foundation for constitutional relations and are a determinant of these relations and a constitutive element within them, which cannot be detached from the idea of constitutionalism itself. Such a breakdown of the problem-related research issues highlights the premise on which this article is based: relations among *a person, associations of persons and a state* must be subordinated to the sole supreme law harmonising the interaction of these elements—the *Constitution* (including *jurisprudential law*). This means that the said relations in themselves do not extend beyond the Constitution, i.e. beyond the boundaries of its legal power and system of values; therefore, the relations regulated by supreme (formal and jurisprudential) law, though not by ordinary law, are constitutional ones. An attempt to formulate a universal definition of constitutional relations would, nonetheless, produce an incomprehensive, defective or erroneous result. The relations at issue are constitutional ones *in abstracto* due to the outstanding dimension of highness of their legal regulation. Thus, constitutional relations are the totality of general basic legal relations regulated in a fundamental manner (by "*Grundnorm*" and *constitutional jurisprudence*).

Īteikta 2017 m. gegužēs 28 d.